

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ СВІТСЬКОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ ВЛАДИ У ТРАКТАТІ «ЗАХИСНИК МИРУ» МАРСИЛІЯ ПАДУАНСЬКОГО

PROBLEM OF CORRELATION OF SOCIETY AND RELIGIOUS POWER IN A TREATISE THE «DEFENSOR PACIS» BY MARSILIYA PADUANSKOGO

Толкач А.М.,

*старший викладач кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права
Чернігівського державного технологічного університету*

У статті аналізується проблема співвідношення світської та релігійної влади, викладена у трактаті «Захисник миру» італійського мислителя М. Падуанського. Мислитель зробив спробу обґрунтувати тезу, що духовенство має підпорядковуватися світській владі, тому, що його головна ціль - проповідувати християнські віровчення. Проблему співвідношення церкви і держави італійський політик вирішує на користь останньої, роблячи певні висновки, які значно випередили його час.

Ключові слова: Середні віки, католицька церква, папство, світська влада, духовна влада, ересь.

В статье анализируется проблема соотношения светской и религиозной власти, изложенная в трактате «Защитник мира» итальянского мыслителя М. Падуанского. Мыслитель сделал попытку обосновать тезис, что духовенство должно подчиняться светской власти, потому, что его главная цель - проповедовать христианские вероучения. Проблему соотношения церкви и государства итальянский политик разрешает в интересах последней, делая определенные выводы, которые значительно опередили его время.

Ключевые слова: Средние века, католическая церковь, папство, светская власть, духовная власть, ересь.

The problem of correlation of society and religious power, expounded in a treatise «Defensor pacis» of the Italian thinker of M. Paduansкого, is analysed in the article. A thinker tried to ground the thesis that a clergy must submit society power, because his main aim is to preach christian dogmas. The Italian politician solves the problem of correlation of church and state in the interests of the last one, doing certain conclusions that passed his time considerably.

Key words: Middle ages, catholic church, papacy, society power, spiritual power, heresy.

Постановка проблеми. В історії Західної Європи Середні віки зайняли величезну, більш ніж тисячолітню епоху (V– XVI ст.). Економічний лад, взаємини класів, державні порядки і правові інститути, духовний клімат середньовічного суспільства були тими чинниками, які мали вплив на зміст, диференціацію, соціальну спрямованість політико-юридичних ідей західноєвропейського середньовіччя.

Середні віки - період спаду в історії політичних і правових учень в порівнянні з Античним світом. Переміщення центру тяжіння в суспільній свідомості від держави до церкви, спрямованість значної частини цієї свідомості до потойбічних, позаземних ідеалів, панування догматичного мислення, строго орієнтованого на тексти святого писання і канони церкви, - все це різко звужувало тематику і зміст політико-правових доктрин. Але і в період середньовіччя політико-правова ідеологія була далека від застою. Виведення на перший план проблеми співвідношення церкви і держави неминуче породжувало спори про суть, цілі і завдання держави, про його відмінність від церкви [1, с. 67].

Політичні і правові вчення в Західній Європі даної епохи постійно видозмінювалися. Зміни, що відбувалися в них, істотні зрушення були закономірним наслідком серйозних змін, що супроводжували еволюцію соціально-економічних і політичних систем феодального суспільства в країнах Західної Європи. Суспільство дедалі більше поповнювалося багатими людьми, вони володіли нерухомістю, іншими матеріальними цінностями і були зацікавлені у стабільній владі, яка б гарантувала їх безпеку і створювала можливості для продуктивної праці. Представники цих верств населення виступали за впровадження нового законодавства, здатного регулювати нові суспільні відносини та забезпечити охорону власності від феодального свавілля. А звідси – поява нових державно-правових концепцій, що пропонували значну корекцію суспільного устрою, по-іншому визначали роль і призначення держави [2, с. 50].

Ситуація, яка склалася, не дуже подобалася римським папам. На початку XIVст. відбуваються серйозні зіткнення між Людовігом IV Баварським (1287-1347), німецьким королем з 1324р., пізніше – імператором Священної Римської імперії з 1328р. і папами Риму. Суперечки між Па-

пою та світськими правителями, які тривали протягом усього середньовіччя, привели до появи постаггті непересічного значення для історії політичної думки - Марсілія Падуанського (справжнє ім'я – Марсіліо Майєрардіні), прибічник аверроїзму (прогресивного філософського руху XIII ст.), представник нового напрямку політико-правової думки. Він є автором праць «Захисник миру», «Про імператорську юрисдикцію в матримоніальних справах», «Малий захисник» та інші.

Марсілій Падуанський, як політичний мислитель відомий перш за все своїм трактатом «Захисник миру» («Defensor pacis»), який з'явився на світ влітку 1324р. Спочатку рукописні екземпляри цього твору таємно розповсюджувалися серед магістрів і студентів Паризького університету, в якому викладав і сам автор. Незабаром друг і однодумець Марсілія Жан де Жанден (Жандунський) перевів «Захисника миру» з латинської мови на повсякденний французький [3, с. 501-502].

Але коли з трактатом познайомилися в курії, автора і перекладача викликали в резиденцію понтифіка Іоана XII. Розуміючи небезпеку свого положення, друзі вимушені були тікати до Мюнхена, до тамтешнього короля Людовика IV Баварського, якого у боротьбі з католицькою церквою одним із перших підтримав М. Падуанський. 23 жовтня 1327 року курія офіційно проголосила смертний вирок еретикам.

Марсілій Падуанський викладав на загальноосвітньому факультеті Паризького університету, який тоді називали «артистичним» або факультетом «вільних мистецтв».

У ряді підручників «Історія політичних і правових вчень», а також в деяких наукових роботах повідомляється, що в 1312 році Марсілій був ректором названого університету. Це не зовсім так. На початку XIV століття Паризький університет очолювався канцлером, якого призначав єпископ Парижа. На «старших» факультетах (богословському, юридичному і медичному) викладачі обирали декана. І тільки виборний керівник «артистичного» факультету тоді називався ректором. Таким чином, про автора «Defensor pacis» можна говорити лише як про ректора в Паризькому університеті, а ще точніше як про керівника загальноосвітнього факультету. Разом з тим даний факт свідчить про на-

явність у Марсилія Падуанського достатнього викладацького досвіду і авторитету серед колег [4, с. 3].

Стан дослідження. На сьогодні в науковій літературі є досить велика кількість робіт, присвячених спадщині М. Падуанського. У цьому аспекті можна згадати роботи зарубіжних вчених таких, як Г. Лей, Є. Жильсон. Великий вклад внесли російські вчені такі як, О. Г. Єнько, Т.Е. Єгорова, І.Я. Лернер, Г.П. Лупарев, В.С. Нерсесянц та ін.

Метою статті є розкриття проблеми співвідношення світської та релігійної влади у трактаті італійського мислителя М. Падуанського, за що мислитель був визнаний католицькою церквою еретиком.

Виклад основного матеріалу. «Захисник миру» складається з трьох трактатів. У першому розвивається світська теорія держави, в другому викладаються погляди на суть і призначення церкви, у третьому формулюються висновки. Марсилій опирається у своєму трактаті на раціоналістичне вчення Аристотеля, концепцію єдиного розуму Аверроеса, він також неодноразово згадує Біблію, як книгу, «з якої можна почерпнути знання про божественний закон».

Головна мета «Defensor pacis» – це довести безпідставність претензій папів на «повноту влади», на що в XIII–XIV століттях претендував папа Іоанн XII.

М. Падуанський – першим із мислителів виступив за повну секуляризацію державної влади. Він обґрунтував не стільки розмежування повноважень церкви і держави, скільки майже повне підпорядкування церкви державі.

Для всякої держави, вважає М. Падуанський, найбільш бажаним є спокій, найбільш шкідливим – розбрат. Основна причина останнього – невірні уявлення про співвідношення церкви і держави, божественного і людського законів. Спроби церкви втрутитися в справи світської влади сіють розбрат і позбавляють миру європейські держави, особливо Італію. Вони переборні, якщо церковники будуть займатися виключно сферою духовного життя людей. Церква повинна бути відділена від держави і підлегла світській політичній владі, бо в них різні цілі і сфери діяльності. Розмежовуючи закони людські й закони божественні, він стверджував, що до компетенції церкви належать тільки божественні закони. Тому духовенство має право лише навчати, проповідувати християнське віровчення, але не примушувати. Карати порушників божественних законів може лише Бог, який їх установив.

Марсилій категорично і багато разів відкидає претензії будь-яких священнослужителів, аж до папи римського, на управлінську і судову функції в державному механізмі. Причому робив це ґрунтовно, критично розбираючи один за іншим аргументи папства.

Являючись прибічником виборної монархії, М. Падуанський виступає за збереження у державі станового устрою з певним положенням кожного стану. Якщо кожний стан буде виконувати своє призначення та не буде вмішуватися у справи інших станів – то в країні буде мир та спокій.

Станова концепція італійського мислителя була направлена проти вимог духовенства на втручання у мирські справи, які не належать до їхньої компетенції.

Теоретичні положення М. Падуанського дають можливість зробити важливі висновки стосовно співвідношення світської та духовної влади.

Якщо закони релігії позбавлені примусу у земному житті, то священники можуть діяти тільки порадою, звертати увагу на добрі вчинки; вони можуть нагадати грішникові, що його поведінка зачинить йому ворота до раю. В особі священика ми повинні бачити наставника, а не суддю. Звідси ясно, що у Папи не може бути світської влади. А коли він і користується нею, то лише тому, що йому вручив її імператор, який знову може її обмежити і навіть забрати.

Логічно М. Падуанський дійшов іншого висновку, який значно випередив його час, а саме: якщо євангель-

ське слово є повчанням, а не законом у власнім розумінні слова, то у справі віри не може бути примусу. Віра – справа совісті кожного. Це виказування свободи совісті робить італійського мислителя провісником одного з найважливіших демократичних принципів, який в майбутньому буде закріплений у конституціях цивілізованих країн [5, с.125].

У «Захиснику миру», розглядаючи аспект взаємин церкви і держави М. Падуанський спираючись на непопушну для нього тезу про народ як першоджерело державної влади, приходять до висновку, що всі посади установлені виборним шляхом, отримують свою владну силу саме від маси громадян. «При цьому, – переконано заявляє він, – не мають значення церемонії і торжества, оскільки їх наявність чи відсутність не впливають на зміст законів і на повноваження вибраних законодавцем посадових осіб» [6, с. 112]. По суті автор трактату відкидає необхідність релігійного оформлення державної влади.

Для Марсилія – церква як суб'єкт взаємин з державою – це «маса віруючих в Христа, яка ззиває до його імені». Він не приймає традиції католицьких священиків, що складалася, зокрема, коли єпископи уявляють себе церквою або навіть говорять від її імені. У розумінні автора «Defensor pacis» священнослужителі – лише частина співтовариства віруючих, які у буденному житті є громадянами держави. З такої, можна сказати, соціологічної точки зору церковні служителі не тільки не мають права вершити примусовий суд над порушниками законів як божих, так і людських, але і самі є об'єктом державного правосуддя. Більше того, священнослужителі покликани поширювати християнське віровчення, виховувати віруючих, і вони, вважає мислитель, повинні нести строгіші покарання за свої мирські злочини у порівнянні з пересічними громадянами.

За Марсилієм, священники будь-якого рангу завжди і у всьому зобов'язані підкорятися державі, навіть випробувуючи несправедливість і утиски з її боку. Для них – послідовників Христа – неможливі щонайменші прояви політичного протесту, не говорячи вже про який-небудь опір державній владі. Наполягаючи на цьому, Марсилій двічі наводить цитату з твору «До народу» одного з перших християнських богословів – Амвросія Медіоланського, який ще в IV столітті писав: «Я можу страждати, плакати, стогнати від зброї і солдат, і мої сльози будуть мого зброєю; такі в реальності способи захисту священників; але я не повинен і не можу чинити опір по-іншому».

Звужуючи функції священнослужителів до питань безпосереднього відправлення релігійного культу і етичного виховання прихожан, Марсилій неодноразово порівнює священика з лікарем, який тільки лікує хворого, але не може застосовувати до нього примусових заходів для ізоляції навіть у разі заразливості захворювання [4, с. 12].

Аналізуючи розвиток політико-правової думки середніх віків, ми не можемо обійти питання відношення мислителя до ересі.

Політико-правове вчення М. Падуанського заперечувало церковний суд, інквізиторські трибуни. В тлумаченні Марсилія «ересь» – поняття абстрактне, воно має значення лише для майбутньої оцінки Ісусом Христом у загробному світі гріхів віруючого. Боротьбу з «ерессю» автор «Захисника миру» передає в компетенцію держави. Він, зокрема, вважає, що якщо людський закон не забороняє еретикові або невіруючому перебувати в конкретній країні, як це було у стародавніх євреїв або як мало місце у деяких інших народів вже в епоху християнства, тоді взагалі нікому не можна судити еретика або невіруючого, наказувати або карати його у справжньому житті за переконання.

М. Падуанський стверджував, що навіть еретика може покарати Бог і то на «тому світі». На цьому світі еретика за заподіяну шкоду можна вигнати з держави. Зробити це може князь чи імператор. Але ніяк не священик – «лікар душ», якому належить єдине право – учити. Цим мисли-

тель висловив радикальну і дуже сміливу ідею для того часу – вимогу свободи совісті [7, с. 47].

Отже, М. Падуанський у своєму трактаті «Захисник миру» довів, що поняття «церква» не обмежується священницьким саном, а обіймає всіх віруючих християн; авторитетом в церкві є Святе Письмо, а найвищу владу в ній повинен мати загальний собор, який складається з духовенства та світських людей. Обґрунтовуючи ідею віротерпимості Марсилій відмічав, що церква та духовенство повинні підпорядковуватися світському суду, а суд над еретиками не повинен виходити за рамки моральних оцінок; провину еретиків встановлює світський суд тільки тоді, коли порушуються світські закони [8, с. 258].

Вчення М. Падуанського створило теоретичне посилення проти інквізиції, він фактично ратував за свободу світоглядних переконань особи, що в умовах середньовічного ідеологічного тоталітаризму католицької церкви було справою нечуваним. А його уявлення про обумовленість релігійної терпимості і інакомислення законом, поза сумнівом, є ще одним важливим внеском в розробку концепції світської держави [4, с. 12].

Марсилій Падуанський, дійшовши висновку про необхідність церковних реформ, запропонував застосувати принцип народного суверенітету і до життя церкви, що передбачало залучення мирян (громадян) до скликання місцевих соборів та народного представництва на вселенських соборах. Обурення у духовництві викликала пропозиція щодо відмови церкви від власності, скорочення кількості духовництва до мінімуму, який би визначала держава, а також залежність затвердження папи на престол св. Петра від світської влади [9, с. 89].

По його задуму, об'єднавшись на місцевих соборах віруючі повинні вибирати своїх представників на Вселенський собор католицької церкви, призначений для вирішення найважливіших питань церковного життя, в тому числі для обрання Папи як формального глави християнського співтовариства. Тоді, згідно з спроектованою Марсилієм новою моделлю церковної організації, римський єпископ, позбавлений владних повноважень, зосередить свою увагу виключно на віросповідних проблемах.

В результаті подібної демократичної реорганізації церкви остання, по задуму Марсилія, перетвориться на органічну частину державного механізму, в якому, проте, переважатимуть і лідуватимуть світські елементи. Таке розуміння місця церкви в політичному співтоваристві, звичайно, не відповідає сучасному принципу відокремленості релігійних організацій від держави. Проте в умовах західноєвропейського середньовіччя, коли папство прагнуло поставити церкву вище за будь-яку державу і тим самим підпорядкувати її собі, подібні переконання Марсилія, побудовані на ідеї народного верховенства, були величезними інтелектуальним проривом у майбутнє [4, с. 13].

Висновки. Отже, проаналізувавши проблему співвідношення світської та релігійної влади, М. Падуанський доходить сміливих, до нього ніким не озвучених, далеко випереджаючих його час висновків:

1. Проблему співвідношення церкви і держави вирішує на користь останньої, вказавши, що духовенство загалом має підкорятися не тільки у світських справах, а й у духовних усьому народові і світському володареві. Держава має бути відокремлена від церкви, як розум від віри, тому що мають різні цілі і сфери діяльності. Вчення Марсилія стало перешкодою у розбудові людського суспільства на релігійних підвалинах під проводом духовенства. Воно відкрило шлях до становлення суто світського суспільства на чолі із всенародно обраним урядом.

2. Релігійна віра має бути добровільною. Духовенство не може вдаватися до примусу, щоб не протистояти Закону Божому. Отже, не може претендувати на окремі владні чи політичні повноваження.

3. Якщо вдале виконання служителами церкви свого призначення залежить тільки від довіри до нього з боку народу, то єдиним правильним способом призначення на посади священнослужителів усіх рангів аж до Папи Римського має бути народне обрання.

Таким чином, можна зробити висновок, що вчення Марсилія Падуанського мало прогресивний характер для свого часу і відкрило шлях світській політико-правовій думці Нового часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. История политических и правовых учений. Под ред. Лейста О.Э. М. : Зерцало, 2006. – 568 с.
2. Трофанчук Г. І. Історія вчень про державу і право : навч. посібник. - К. : Магістр – XXI сторіччя, 2005. – 256 с.
3. Лей Г. Очерк истории средневекового материализма / Г. Лей ; пер. с нем.: З. В. Горловой, И. А. Саца; под ред. А. В. Гулыги. - М. : Изд. иностр. лит., 1962. - 587 с.
4. Лупарев Г.П. Политико-правовые воззрения Марсалия Падуанского Вопросы государства и права, с. 3-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://elibrary.kz/download/zhurnal_st/st4604.pdf.
5. История политических учений. / Под ред. С.Ф.Кечекьяна и Г.И.Федькина.- М.: Изд. юридической литературы., 1960. – 894 с.
6. Marsile De Padoue. Le Defenser de la paix. – P. 112.
7. Кормич А. Історія вчень про державу і право : навч. посібник. – К. : Правова єдність, 2009. – 312с.
8. Бондар І. О. Філософсько-теологічні витoki лютеранства / І. О. Бондар // Філософія науки: традиції та інновації. - 2009. - № 1. - С. 254-264.
9. Історія вчень про державу і право : навч. посібник. /О.М. Мироненко, В. П. Горбатенко. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 456 с.